

Theoretische verantwoording TOLK voor taalontwikkeling!

Taalleerproblemen

'Eén op de vijf kleuters heeft bij aanvang van het basisonderwijs een taalachterstand van dikwijls meer dan twee jaar' zo blijkt uit onderzoek van onderwijsadviesbureau KPC Groep (2007) onder 42 basisscholen in probleemwijken van de vier grote steden. Vaak halen deze leerlingen een dergelijke achterstand gedurende hun gehele schoolloopbaan niet meer in (Teunissen & Haquebord, 2002). Een voldoende taalontwikkeling is voorwaarde voor het hebben van schoolsucces (Verhoeven 2000). Voorkomen is dus beter dan genezen als het taal betreft. Diverse onderzoeken laten zien dat het verstandig is om vroeg te beginnen met extra taalstimulering (Sylva, Melhuish, Sammons, Siraj-Blatchford & Taggart, 2004). Als kinderen door hun ouders in de zone van hun proximale ontwikkeling uitgedaagd worden, hebben zij meer kans op een leerontwikkeling die past bij hun mogelijkheden (Vygotsky, 1986).

Taal en school

Mondelinge en schriftelijke taal spelen een belangrijke rol in het leerproces. Het is het instrument waarmee leerkrachten in alle lessen kennis, vaardigheden en houdingen doorgeven aan hun leerlingen. Zonder goed begrijpend lezen is een schoolloopbaan uiteindelijk gedoemd te mislukken. Moedertaal leer je in gesprek met anderen over alledaagse gebeurtenissen op school, maar vooral thuis. Met een voldoende moedertaalontwikkeling leren kinderen gemakkelijk een tweede taal (Regiegroep 1^e fase Taalforum 2000-2008). De oorzaak van de taalachterstand ligt in het algemeen daarom niet zozeer in een meertalige opvoeding (zoals dikwijls wordt verondersteld) maar veeleer in onvoldoende taalstimulering thuis. Er is vastgesteld dat er een sterk verband is tussen het opleidingsniveau van ouders en het schoolsucces van kinderen (Stoep, 2008). Het opleidingsniveau van nieuwkomers, met name moeders, is dikwijls laag. Soms hebben zij zelfs helemaal geen onderwijs genoten. Mogelijk verklaart dit waarom veel van de leerlingen met een taalachterstand op school meertalig zijn.

Uit onderzoek blijkt dat kinderen van laagopgeleide ouders in de eerste drie levensjaren per uur half zoveel woorden (616 per uur) horen als kinderen van hoogopgeleide ouders (1251 woorden per uur) (Hart & Risley, 2002). Hoogopgeleide ouders zijn bovendien gevoeliger voor initiatieven van hun kinderen dan andere ouders. Zij zijn beter in staat af te stemmen op de belangstelling van hun kind. Hun taalaanbod is rijker (meer verschillende woorden en complexere zinnen) en gevarieerder (onderwerpen komen op verschillende manieren aan de orde zoals in het echt, in verhalen en boekjes, met speelgoed enz.) (Regiegroep 1^e fase Taalforum 2000-2008). Hoog opgeleide ouders passen ook het z.g.n. 'story sharing' meer toe (samen van een verhaal genieten). Dit leidt tot het snel leren van nieuwe woorden (vrij naar Verhallen, Bus & de Jong, 2006).

Taal en denken

Voor de narratieve ontwikkeling van een kind zijn alle taallagen belangrijk. Op elke laag – klank, woord en zin – moet een kind een basale vaardigheden bezitten, voordat het een samenhangend verhaal kan vertellen (Blankenstijn & Scheper, 2003). Vanaf 3;0 jaar als kinderen hun Theory of Mind (Perner, 1991; Wellman, 1992) gaan ontwikkelen en zich een voorstelling kunnen maken van een denkwereld buiten die van henzelf, kunnen zij voor het eerst meerdere uitingen met een interne samenhang verwoorden. Dit is het startpunt van de narratieve ontwikkeling en deze gaat door tot in de adolescentie. Zingen en rijmen ontwikkelen het fonologisch bewustzijn van kinderen. Het vertellen/voorlezen van verhalen zorgt voor het leren van nieuwe woorden bij een kind en versterkt de zinsbouw. Alleen met een goed fonologisch bewustzijn, een voldoende basiswoordenschat en vaardigheden voor zinsbouw kunnen kinderen hun narratieve vaardigheid ontwikkelen. Dergelijke vaardigheden zijn ook erg belangrijk voor het begrijpend lezen en schrijven. Met verhalen vertellen/voorlezen, al dan niet ondersteund door concrete materialen, plaatjes, spelletjes, geluiden of filmbeelden, kunnen ook modellen van conversatie worden aangereikt. Een goede verteller ordent bovendien de informatie op een logische manier en maakt duidelijk dat er verband is tussen de gebeurtenissen van een verhaal. Verhalen zijn opgebouwd volgens een vast patroon, zoals introductie

Theoretische Verantwoording TOLK voor taalontwikkeling!

van de hoofdpersonen, situering in plaats en tijd, oorzaak en gevolg, probleem en oplossing. Een verhaal heeft een rode draad of plotstructuur. Deze plotstructuur moet op verschillende niveaus gerealiseerd worden. Het hoort op cognitief en linguïstisch gebied en in sociaal-emotioneel opzicht samenhangend te zijn (Roth en Spekman, 1984; Berman & Slobin, 1994). Een kind moet leren om de hoofdzaken van de bijzaken te scheiden en deze op een grammaticale wijze te verwoorden, zodat een luisteraar het verhaal kan begrijpen.

Een goede mix van vertellen, voorlezen, het visualiseren van wat wordt verteld met speelgoed, maar ook kijken en luisteren naar ondersteunende film- of geluidsbeelden bevordert bij kinderen het begrip van moeilijke woorden en ongebruikelijke zinfrazen (Verhallen, Bus & De Jong, 2006). Het legt de basis voor de meer abstractere vorm van taal, zoals humor en figuurlijke betekenis, die ook zo kenmerkend is voor het taalgebruik op school (Regiegroep 1^e fase Taalforum 2000-2008).

Taalontwikkeling is mogelijk door voortdurende interactie tussen het kind en de context en de talige en niet-talige input die ouders geven. Taal ontwikkelt zich enerzijds door de veranderende behoeften van het kind als gevolg van toenemende mogelijkheden (groter worden, betere motoriek, meer kennis van de wereld, etc.) en anderzijds door zijn toenemende vaardigheid om informatie te vergaren over de werkelijkheid. Daarbij kunnen gelijksoortige gebeurtenissen met elkaar in verband worden gebracht en generalisaties gemaakt. Zo kan het vertellen van verhalen handvatten geven om de werkelijkheid beter te begrijpen en te verwoorden. Het stimuleert de denkontwikkeling. Maar het werkt ook omgekeerd. Als teksten die kinderen lezen aansluiten bij wat kinderen weten, herkennen zij de werkelijkheid erin en kunnen ze al lezend hun kennis vergroten. De manier waarop het kind uiteindelijk de wereld in zich opneemt hangt enerzijds af van zijn intellectuele capaciteiten maar anderzijds van de structuur die ouders aanbrengen in zijn omgeving. Die structuur wordt door ouders met taal gemaakt. Structuur stelt een kind in staat te voorspellen en zaken los te gaan zien van hun aanwezigheid in ruimte en tijd, los van het hier en nu (Piaget, 1954)

Uit onderzoek naar de narratieve vaardigheden van zwarte Amerikaanse kleuters blijkt dat de vaardigheid van kinderen om verhalen te vertellen een belangrijke factor is voor schoolsucces en sociale integratie in de gemeenschap (Price Roberts & Jackson, 2006).

Ritme, melodie en rijm stimuleren het plezier aan taal, synchronisatie, beurt nemen en geven, creatief omgaan met klanken en inzicht in dubbele betekenissen. Het versterkt het onthouden van woorden en zinsstructuren. Het traint concentratie. Het biedt veel gelegenheid voor herhaling. Met rijm verwerven kinderen taalobjectivatie (afstand nemen van de betekenis en kijken naar klanken en volgorde in woorden en de zinnen). Liedjes en versjes helpen bij het overdragen van culturele en emotionele waarden. De luistergerichtheid krijgt ermee een impuls. Tot slot: het verhoogt de intimiteit tussen verteller en luisteraar hetgeen een belangrijke impuls is voor de overdracht van informatie.

Leesbevordering

Hoewel het bij **TOLK voor taalontwikkeling!** in de eerste plaats gaat om stimulering van de mondelinge taalontwikkeling en het taal - denken is het natuurlijk ook te gebruiken voor leesbevordering. TOLK richt zich op ouders met een lage opleiding. Veel ouders met een lage opleiding zijn ook laaggeletterd en hebben niets met boeken en lezen. Ouders met een andere culturele achtergrond hebben soms helemaal geen opleiding genoten. Zij komen uit een wereld, waarin de overdracht van wat belangrijk is via de orale cultuur gaat. Bij vertellen kan de verteller zijn verhaal afstemmen op het niveau van de luisteraar. De verteller kan inzoomen op wat de ander weet en begrijpt (Vloeberg, 2005). Vertellen, eventueel ondersteund door platen, kan iedereen of je nu hoog of laag opgeleid bent. Het sluit aan bij wat ouders weten (het zijn hun eigen liedjes, versjes en verhalen), wat ze kunnen (vertellen kan ook in de moedertaal) en waartoe ze bereid zijn (voorlezen roept dikwijls weerstand op). Vertellen is een leesbevorderende activiteit, omdat het liefde voor verhalen overbrengt en eenzelfde impuls voor de taalontwikkeling biedt als voorlezen. Beide trainen de concentratie en luistergerichtheid. Maar bovenal is zowel vertellen als voorlezen een vorm van aandacht geven aan het kind en een veilige intieme sfeer van samenzijn scheppen. De magie van voorlezen en vertellen ligt zowel in het verhaal zelf als in het moment. Bij de keuze van de themafilms hebben wij ons laten leiden door wat ouders weten, kunnen en waartoe zij bereid zijn en wat dicht bij hun leefwereld staat.

Vertellen /Voorlezen van fantasieverhalen

Er is een nauwe band tussen vertellen en voorlezen. Voorlezen zit als het ware op het scharnierpunt tussen mondelinge en schriftelijke taal. Een goed voorbeeld daarvan zijn sprookjes. Eeuwenlang

werden sprookjes verteld en pas in de 19^e eeuw vastgelegd. Sprookjes komen over de gehele wereld voor. Ze hebben een aantal kenmerken die het mogelijk maken de verhalen gemakkelijk te onthouden. Zo zijn ze relatief kort en is de plot eenvoudig. Er zit veel herhaling in en vaak vaste zinsstructuren, zoals 'er was eens' enz. Ook zitten er vaak vaste getallen in en creëren de geheugensteuntjes verwachtingen bij de luisteraar die voorspellingen mogelijk maken. Zo kunnen zelfs hele jonge kinderen ze gemakkelijk navertellen. De verhaallijn laat variatie toe, zodat sprookjes een zeer flexibel genre blijken te zijn die in verschillende culturen en bij verschillende individuen hun eigen accenten kunnen krijgen. Ook hebben sprookjes vaak een moraal, waarmee het gedrag van kinderen en volwassenen gestuurd kan worden (Joosen, 2005).

Bijlage 2 Ontwikkeling van Pragmatiek

0 - 3 maanden:

- kort naar mensen kijken
- bewegende persoon met ogen volgen

3 - 6 maanden:

- reageert op eigen naam door te zoeken naar de stembron

6 - 9 maanden:

- huilt wanneer ouder weggaat (9 mnd)
- imiteert bekende

9 - 12 maanden

- beweegt weg van vreemde
- deelname aan kiekeboe-spelletjes
- reikt om object terug te krijgen

1 - 1,6 jaar

- sociale intenties: groeten etc
- plagen, waarschuwen, weigeren, protesteren door een gebaar met vocalisatie/woord en mimiek

1,6 - 2 jaar

- zegt "wat is dat?" om aandacht te krijgen
- veel verbaal beurtgedrag
- begint met 1- en 2 woordzinnen om te commanderen ("weg"), bezit aan te geven

2 - 3 jaar

- neemt deel aan korte dialogen
- introduceert en verandert op verbale wijze onderwerp of gesprek
- drukt emoties uit
- start taalgebruik met fantasie
- gebruikt uitroepen als "hé!"
- legt meer uit en verzoekt ook om verduidelijking
- start van narratieve ontwikkeling; eerst ongerelateerde ideeën, later meer volgorde

3 - 4 jaar

- neemt deel aan langere dialogen
- veronderstelt de rol van ander in spel
- gebruikt meer "fillers" om boodschap van ander te bevestigen (ja/oké/uhuh)
- past spraak meer aan leeftijd ander aan
- vraagt toestemming, corrigeert anderen
- herstel conversatie bij onbegrip
- gebruikt taal voor plagen, grapjes, fantasie
- kern in verhaal duidelijker

4 - 5 jaar

- gebruikt indirecte verzoeken
- gebruikt 2x zo veel effectieve uitingen dan 3-jarige om over emoties en gevoelens te praten
- verhalen bevatten een volgorde van gebeurtenissen maar er is geen centraal karakter of thema

5 - 6 jaar

- verhalen bevatten hoofdpersoon met een logische volgorde van gebeurtenissen, maar afsluiting is onduidelijk
- maakt bedreigingen en beledigingen
- doet beloften
- geeft mogelijk complimentjes

vanaf 7 jaar

- snapt grappen
- abstracte ideeën worden topics
- bron van misgelopen conversatie vaststellen / veranderen
- plannen, voorspellen
- hypothesen

Bron: Roelofs. M. (1998) *Hoe bedoel je? De verwerving van pragmatische vaardigheden*. LOT, 5, proefschrift, Den Haag: Holland Academic Graphics.

Literatuurlijst

Berman, R. & D. Slobin (1994) *Relating events in narrative. A crosslinguistic developmental study*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Blankenstijn, C.J.K. & A.R. Scheper (2003) *Language development in children with psychiatric impairment*, PhD Thesis, 82, Utrecht: LOT Publications.

Hart, B. & T.R. Risley (2003) The early catastrophe. The 30 million wordgap by age 3, *American Educator*, spring 2003.

Piaget, J.(1952) *The origins of intelligence of children*. New York: International Universities Press.

Perner, J. (1991) *Understanding the representational mind*. Cambridge, Massachusetts: the MIT press.

Price, J Roberts, R & S. Jackson (2006) Structural Development of the fictional Narratives of African American Preschoolers, *Journal of Language Speech and Hearing* Vol. 37. blz. 178-190, juli 2006

Roth, F.P. & N.J. Spekman (1984) Assessing the pragmatic abilities of children: part I organizational framework and assessment parameters, *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 49, 2-11.

Stoep, J. (2008) *Opportunities of early literacy development: Evidence for home and school support*, PhD Thesis, Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Sylva, K., C. Melhuish, P. Sammons, I. Siraj-Blatchford, & B. Taggart (2004) *Effective Pre-school Provision*, Publication Institute of Education, London.

Teunissen, F. & H. Haquebord (2002) *Onderwijs met taalkwaliteit. Kwaliteitskenmerken voor effectief taalonderwijs binnen onderwijskansen beleid*. PKC, 's Hertogenbosch.

Verhallen, M.J.A.J., A.G. Bus & M.T. de Jong (2006) The promise of multimedia stories for kindergarten children at-risk, *Journal of Educational Psychology*, 98, 410-419.

Verhoeven, L. (2000) *Taalontwikkeling, taalonderwijs, taaldidactiek*, Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen.

Joosen, V. (2005) *De sprookjes van Grimm tussen orale vertelling en literaire performance* NEERLANDISTIEK.NL 07.09c; GEPUBLICEERD: [oktober 2007]

Vloeberg 2005

Vygotsky, L.S. (1986) *Thought and Language*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press (translation of L.S. Vygotsky 1934) Myshlenic I rech'. Moscow: Sotsekviz.).

Wellman, H.M. (1992) The Child's theory of mind, Cambridge, Massachusetts: the MIT Press.

De regiegroep van de 1^e fase van het Taalforum 2000-2008

Tijdens de eerste fase van het Taalforum heeft een regiegroep van experts tijdens verschillende bijeenkomsten discussies gevoerd over thema's in verband met taal- en onderwijsachterstand. Deze gesprekken vonden nadien een neerslag in een aantal

Theoretische Verantwoording TOLK voor taalontwikkeling!

kaderteksten, opgesteld door inhoudelijk secretaris Frans Teunissen. Heel wat antwoorden uit de kennisbasis van het Taalforum zijn op deze kaderteksten gebaseerd.